

กำเนิดและพัฒนาศิลปะพุทธศิลป์ต่าง ๆ ในประเทศไทย

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE BUDDHIST ARTS IN THAILAND

พระมหาสากล สุภรเมธี (เดินชาบัน) / PHRAMAHA SAKOL SUBHARAMETHI

พระราชปริยัติวิมล (ศรีสุระ) / PHRA RAJPARIYATTIVIMOL

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY, GRADUATE SCHOOL,

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY ROI ET CAMPUS

Received: September 28, 2017

Revised: January 20, 2018

Accepted: February 19, 2018

บทคัดย่อ

กำเนิดและพัฒนาศิลปะพุทธศิลป์ที่ปรากฏในประเทศไทยนั้น มีทั้งที่เป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ศิลปะเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาที่มาจากอินเดียในช่วงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ได้จัดส่งพระสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากชมพูทวีป โดยเฉพาะปฐมภุมมิกมณเฑียรนั้น พระพุทธรูปถือว่าเป็นองค์เปรียบหรือสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เป็นหลักฐานสำหรับให้คนรุ่นหลังทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นปูชนียบุคคลที่มีพระองค์อยู่จริง ความโดดเด่นของพุทธศิลป์ในแต่ละแบบที่เกิดขึ้นในระยะเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เช่น ศิลปะแบบหริภุญไชย ถูกผนวกไว้ในพุทธศิลป์แบบทวารวดี ศิลปะแบบเชียงแสน-ล้านนา อาจจะผนวกไว้กับศิลปะแบบสุโขทัย ส่วนพุทธศิลป์แบบสุพรรณภูมิและอโยธยาหรืออุทอง ก็อาจจะนำมารวมไว้กับศิลปะแบบอยุธยา อิทธิพลของการสร้างสถาปัตยกรรมในอินเดีย มีบทบาทต่อการสร้างสถาปัตยกรรมไทยดังที่ปรากฏอยู่ทั่วไป นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศไทยเป็นต้นมา

คำสำคัญ : กำเนิดและพัฒนาศิลปะ, ศิลปะพุทธศิลป์

Abstract

The origin and development of Buddhist Art that, appears in Thailand. There are both architectural, sculpture and Buddhist paintings. These are influenced by Buddhism from India during the Asoka period. He had sent Buddhist missionary monks to propagate Buddhism in various to other place inside and outside India. Especially, the sculpture the Buddha is considered as a likeness or image representing the Buddha as evidence for future generations to know that the Buddha is a living person. The distinction of Buddhist Art in each of the same period, such as, Buddhist Art of Haripunchai. Incorporated in Dvaravati Buddhist Art of Chiang Saen, Lanna may be integrated with Sukhothai Buddhist Art. The Buddhist Art of Suphan Buri and Ayothaya or U-Thong. It may be incorporated with Ayutthaya Art. The influence of Indian architecture plays a role in the creation of Thai architecture as it appears. Since Buddhism began to enter Thailand.

Keyword : Origin and Development, Buddhist Art

บทนำ

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่อกจากประเทศอินเดียไปยังนานาประเทศ รวมทั้งประเทศไทยตั้งแต่การทาสังคายนาครั้งที่ 3 โดยมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ครั้นภายหลังเสร็จสิ้นการทาสังคายนาพระองค์ได้ส่งสมณทูตกระจายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาถึง 9 สาย คือ ทางทิศเหนือ จากแคว้นคันธาระไปยังประเทศเปอร์เซียและจีน ทางทิศตะวันออกไปยังประเทศลังกา พม่า มอญ และไทย ทางทิศใต้ ไปยังชวา สำหรับประเทศไทยมีหลักฐานที่อ้างอิงได้ คือ ธรรมจักรและกวางหมอบ ที่ขุดพบที่บริเวณปฐมเจดีย์ที่จังหวัดนครปฐม เป็นศิลปกรรมสมัยทวารวดี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ศิลปกรรมดังกล่าวมีลักษณะเช่นเดียวกับศิลปะสมัยเดียวกับของอินเดีย หลังจากนั้นพุทธศิลป์ได้วิวัฒนาการไปตามอิทธิพลของพุทธศาสนาที่แผ่ไปในยุคหลังๆ เช่น ลังกา พุกาม และเขมร เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2540 : 212)

กำเนิดและ พัฒนาการพุทธศิลป์ต่าง ๆ เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ สถูป เจดีย์ ปราสาทหรือพระปรางค์ในประเทศไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันล้วนมีความเกี่ยวเนื่องกับศาสนา ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีแหล่งกำเนิดมาจากอินเดียแทบทั้งสิ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลของการสร้างสถาปัตยกรรมในอินเดียมีบทบาทต่อการสร้างสถาปัตยกรรมไทย ดังที่ปรากฏอยู่ทั่วไป นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวไว้ในหนังสือ พระพุทธศาสนาในเอเชีย โดยสรุปได้ดังนี้ คือ

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยหลายครั้ง และแต่ละครั้งมีความแตกต่างกันทั้งในด้านคำสอนและผลของการเข้ามาเผยแผ่ โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ยุค คือ

1. ยุคเถรวาทแบบอโศก
2. ยุคมหายาน
3. ยุคเถรวาทแบบพุกาม
4. ยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2540 : 145)

1. ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธศาสนาก็อยู่ในความดูแลของกษัตริย์โดยเฉพาะผู้ที่ทรงเลื่อมใส เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช (ปรีชา ช้างขวัญยืน,

2552 : 28) เมื่อประมาณปี พ.ศ. 218 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 ณ นครปาฏลิบุตร หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนาแล้ว ได้ทรงส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ รวม 9 สาย ในจำนวนนั้น พระโสณะและพระอุตตระ เป็นสายหนึ่งที่ได้นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ ในยุคนั้นนอกจากจะใช้สื่อบุคคลซึ่งเป็นสื่อที่สำคัญตลอดมาแล้ว ยังมีสื่อทางศิลปะที่ยิ่งใหญ่ตามมาอีกด้วย เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น บรรดาพระบรมธาตุทั่วแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนสร้างตามคติเดียวกัน คือ สร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม และทรงประดิษฐานนิพพานธรรมลงไว้เป็นปึกแผ่นในนครนั้นๆ ยอดพระบรมธาตุประดิษฐานบนบัวรอง คือ พระนิพพาน เป็นธรรมอันเป็นยอดแห่งธรรม พระบรมธาตุที่มียอดบัวรองรับ หมายถึง อริยสัจ 4 แต่คนสมัยหลังไม่รู้ว่าพระบรมธาตุเคยเรียกว่า ปรางค์ขอมไปตามร่องรอยในตำนานและทางโบราณคดีปรากฏในสมัยกรุงพญามันน์ พุทธศาสนาแบบเถรวาทอันบริสุทธิ์รุ่งเรืองไปทั่วตลอดลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และลุ่มแม่น้ำตาปี

ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศกนี้ ตรงกับสมัยทวารวดี (ระหว่าง พ.ศ. 350-1200) พุทธศิลป์ในยุคนี้ที่เป็นสถูปหรือเจดีย์ปรากฏในภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ (กรมศิลปากร, 2533 : 215)

1) พุทธศิลป์ในสมัยทวารวดี แบ่งออกเป็น 3 ยุค ดังนี้

1) ทวารวดีตอนต้น ส่วนใหญ่สร้างด้วยหินขนาดใหญ่ มีลักษณะคล้ายพุทธรูปในสมัยคุปตะของอินเดีย แต่การสร้างยังไม่ประณีตทำให้พระพุทธรูปในยุคนี้ดูค่อนข้างกระด้าง

2) ทวารวดีตอนกลาง การสร้างมีความประณีตกว่าตอนต้นมาก พระพักตร์มีลักษณะแบนกว้างและสั้น เคร่งขรึม พระโอษฐ์กว้างและเบะ พระเนตรโปน มีทั้งที่สร้างด้วยหินแข็งที่ขนาดใหญ่โต แบบลอยองค์และจำหลักนูน กับที่สร้างด้วยสำริดซึ่งมีขนาดเล็กประมาณครึ่งฟุต

3) ทวารวดีตอนปลาย เป็นลักษณะผสมผสานกันระหว่างศิลปะศรีวิชัยและอู๋ทอง พบที่จังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ พระพุทธรูปในสมัยนี้ได้สร้างปางต่างๆ

ภาพที่ 1 พระพุทธรูป สมัยทวารวดี
ที่มา <http://www.atichit.wordpress.com>

2. ยุคมหายาน

พุทธศักราช 620 พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ 4 ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันธร เมื่อเสร็จสิ้นการทำสังคายนาแล้ว ทรงส่งสมณทูตออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง พระเจ้ามิ่งดี ทรงนำพระพุทธศาสนาเข้าไปเผยแผ่ในประเทศจีน (Christmas Humphreys, 1951 : 167) และต่อมาได้ส่งทูตสันถวไมตรีไปยังขุนหลวงเม้า กษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอัยลาว คณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย ทำให้หัวเมืองทั้งหมดเหล่านั้นหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก

ต่อมาพุทธศักราช 1300 กษัตริย์แห่งศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา ซึ่งทรงนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้เผยแผ่ศาสนาเข้ามาถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี จึงทำให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเผยแพร่มายังทางภาคใต้ของประเทศไทย ในยุคดังกล่าวนี้จึงเกิดสื่อทางศิลปะแบบมหายาน เช่น เจดีย์พระมหาธาตุ นครศรีธรรมราชและรูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นต้น เป็นจำนวนมาก ภาษาสันสกฤตจึงเข้ามามีอิทธิพลในภาษาและวรรณคดีไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

พระพุทธศาสนาในยุคนี้ตรงกับยุคศรีวิชัย (ระหว่าง พ.ศ. 1200-1700) พุทธศิลป์ที่เป็นสัญลักษณ์จะมีรูปทรง

สี่เหลี่ยมและมียอดแหลมแบบมณฑป นอกจากจะปรากฏในภาคใต้เป็นส่วนใหญ่แล้ว ยังปรากฏแพร่หลายในอาณาจักรสุโขทัยและลำพูนด้วย เช่น ที่เจดีย์วัดเจ็ดแถวและวัดอื่น ในเมืองศรีสัชนาลัย ที่ลำพูนปรากฏที่วัดเชียงยืนข้างวัดพระธาตุหริภุญชัย ส่วนในจังหวัดอุษายานนั้นไม่พบสัญลักษณ์เช่นนี้ นอกจากนี้ยังพบเจดีย์ลักษณะพุทธศิลป์ยุคมหายานในบริเวณภาคกลาง เช่น ที่วัดสนามชัย อำเภอมะเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ลักษณะของเจดีย์เป็นแบบฐานสี่เหลี่ยม องค์เจดีย์แปดเหลี่ยม ระฆังกลม บัลลังก์แปดเหลี่ยม ที่สำคัญคือข้างในจะกลวงและก่ออิฐไม่สอปูน การเรียงอิฐจะมีลักษณะแตกต่างจากสมัยอยุธยา

พระพุทธรูปในยุคนี้จะมีพุทธลักษณะแบบเดียวกับพระพุทธรูปสมัยอู่ทองและพระพุทธรูปพะเยา อันเป็นแบบร่วมสมัยกับศิลปะแบบปาละ ซึ่งในอินเดียจะมีลักษณะเป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ส่วนพระพุทธรูปยุคศรีวิชัยนี้ พระพุทธรูปจะนั่งขัดสมาธิราบ เป็นพระปางมารวิชัย จำหลักด้วยหินเนื้อละเอียด มีฐานสูง ที่ฐานมีรูปจำหลักนูนเป็นสิงห์แบบปาละ หางงอเป็นเส้นลวดขีด สังขาริปลายตัดเป็นเส้นใหญ่ พระหัตถ์ขวามีนิ้วกางเหมือนศิลปะปาละ (น. ณ ปากน้ำ, 2529 : 145)

พระพุทธรูปในยุคนี้ที่พบมีจำนวนน้อย แต่จะพบรูปพระโพธิสัตว์มากกว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนานิกายมหายานจะนับถือพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ จะพบมากบริเวณภาคใต้ เช่น จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา เป็นต้น ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบที่จังหวัดมหาสารคามแต่มีขนาดเล็ก พระพุทธรูปในยุคนี้ที่พบมีจำนวน 6 ปาง คือ

- 1) ปางมารวิชัย มีทั้งนั่งขัดสมาธิราบ และขัดสมาธิเพชร ทำด้วยโลหะ
- 2) ปางลีลา ทำด้วยโลหะ
- 3) ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วยโลหะ
- 4) ปางโปรดสัตว์ ทำด้วยโลหะ
- 5) ปางประทานอภัย ทำด้วยโลหะ
- 6) ปางนาคปรก ทำด้วยโลหะสำหรับปางสมาธิ ปางมหาปฎิหาริย์ และปางเทศนาพบแต่ที่ทำเป็นพระพิมพ์ (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2510 : 103)

ภาพที่ 2 ลักษณะพระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย ราว พ.ศ. 1200
ที่มา <http://www.seehistory.blogspot.com>

3. ยุคเถรวาทแบบพุททาม

เมื่อพุทธศักราช 1600 พระเจ้าอโนรุทมหาราช หรืออินธามังช่อกษัตริย์พุททามเรืองอำนาจ ทรงปราบปรามญวรวรรณพม่าและมอญเข้าด้วยกัน ต่อมาทรงแผ่อำนาจเข้ามายังอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง จนกระทั่งจรดลพบุรีและทวารวดี กษัตริย์พระองค์นี้ทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างแรงกล้า ทรงให้การสนับสนุนพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ทำให้พระพุทธศาสนาในดินแดนเหล่านี้ได้รับความนิยมรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2510 : 76)

พุทธศิลป์ในยุคนี้จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ แบบสลูปรทระฆัง ซึ่งก่อด้วยอิฐตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมเป็นชั้นเชิง ตัวสลูปรบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระธาตุของพระอรหันต์ และอีกแบบหนึ่งคือ วิหารมีช่องโค้งบรรจุพระพุทธรูป แปลนเป็นรูปสี่เหลี่ยม บางครั้งต่อชายคาออกมาจากช่องโค้ง ส่วนยอดทำทรงรูประฆังเลียนแบบสลูปร สลูปรเจดีย์แบบ

พุททามนี้มีลักษณะคล้ายกับสลูปรเจดีย์ของลังกา ซึ่งส่งผลต่อพุทธศิลป์สมัยล้านนา เช่น เชียงใหม่ ลำพูน ส่วนวัดใหม่ๆ ในสมัยปัจจุบันก็ได้รับอิทธิพลจากพม่ารุ่นใหม่ เรียกว่าศิลปะมอญพม่าแพร่เข้ามาอย่างไม่ขาดตอน

1) พุทธศิลป์ในสมัยศรีวิชัย (ราวพุทธศตวรรษที่ 13 หรือ 14-17)

พระพุทธรูปในสมัยศรีวิชัยนี้ที่พบจะมีขนาดใหญ่ สร้างด้วยปูนปั้น เช่น พระพุทธรูปยืนประจันในซุ้มเจดีย์สี่เหลี่ยม วัดกุฎีดง จังหวัดลำพูน และเศียรพระพุทธรูปจากที่ต่างๆ ทั้งปูนปั้นและดินเผา พระพักตร์มีลักษณะแบบเดียวกับที่พบที่เมืองลพบุรี ส่วนละเอียดคือพระศอกกับขอบพระศอกเหมือนกับศิลปะแบบอู่ทอง (น. ณ ปากน้ำ, 2543 : 95)

2) พุทธศิลปะสมัยลพบุรี (ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18)

พุทธศิลป์ในสมัยนี้เป็นสลูปรเจดีย์จะมีรูปแบบการก่อสร้างตามแบบเทวสถานโบราณในกัมพูชา ซึ่งได้รับอิทธิพลการวางผังรูปแบบมาจากเทวาลัยและศิขรของศาสนาพราหมณ์ในอินเดียได้ เนื่องจากกษัตริย์ของขอมโบราณส่วนมากนับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู แม้เมื่อกษัตริย์บางพระองค์จะหันมานับถือพระพุทธศาสนา มหายานก็ตาม การสร้างสลูปรเจดีย์หรือพุทธสถานต่างๆ ก็จะใช้รูปแบบการก่อสร้างเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ เพียงแต่ปรับเปลี่ยนรูปเคารพมาเป็นรูปพระโพธิสัตว์ของมหายาน ส่วนภาพประกอบที่สลักตามหน้าบันและทับหลังจะสลักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกในพระพุทธศาสนาแทนรูปเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์

ศิลปะของขอมในสมัยนี้มีอิทธิพลต่อการก่อสร้างสลูปรเจดีย์ในประเทศไทยเป็นอย่างมาก การก่อสร้างจะทำได้ด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่เข้ามาเรียงซ้อนกันโดยใช้หน้าหนักของหินเป็นเครื่องถ่วงยึด ถ้าสร้างด้วยหินจะแกะสลักลวดลายอย่างสวยงาม ถ้าสร้างด้วยศิลาแลงจะฉาบปูนให้เรียบแล้วประดับลวดลายปูนปั้น การเรียงอิฐจะใช้แบบอิงลิชบอนด์ (English bond)

พระพุทธรูปในสมัยลพบุรีนี้เป็นฝีมือช่างขอมทำตามคติพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งได้รับมาแต่สมัยทวารวดี และมหายานครั้งสมัยศรีวิชัย และขอมนำมาแต่กัมพูชาอีก ลักษณะพระพุทธรูปพระเกตุมาลาเป็นต่อมเหมือนสมัยทวารวดี แต่เปลี่ยนรูปร่างไปหลายอย่าง เช่น เป็นก้นหอยบ้าง เป็นฝาชีครอบบ้าง เป็นมงกุฏ เทวรูปบ้าง เป็นดอกบัวมี

กลีบรอบๆ บ้าง จะมีพระศอกเสมอกันแต่จะใหญ่กว่าของสมัยศรีวิชัย เส้นพระศอกมีหลายแบบ เช่น เหมือนเส้นผมทั่วไป ขมวดละเอียดหรือหยาบบ้าง ศิราภรณ์ทำอย่างเทริด หรือกระบังหน้าบ้าง พระพักตร์จะมีลักษณะกว้าง พระโอษฐ์เบะ พระหนูป้าน ถ้าเป็นพระพุทธรูปยืนจะทำแบบห่มคลุม ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ทำทั้งแบบห่มคลุมและห่มดอง ชายสังฆาฏิยาวไปจรดพระนาภี ขอบอันตรวาสก (สบง) ข้างบนเผยเป็นสัน โดยมากพระกรรมยาวย่อยจนจรดพระอังสา ถ้าเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่จะทำเส้นพระศอกเป็นอย่างบัวหลังเบ้า หรืออย่างเส้นผมคนทั่วๆ ไปก็มี และบางครั้งจะทำเป็นหนามขนุนก็มี ถ้าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องจะมีฉลองพระศอก กำไลแขน และประคต

พระพุทธรูปในสมัยลพบุรีที่พบมี 7 ปาง คือ ปางเสด็จจากดาวดึงส์ ปางประทานอภัยปางประทานพร ปางโปรดสัตว์ ปางนาคปรกมีทั้งอย่างเดียวและรัตนตรัย มหายาน คือ ชนิดมีพระพุทธรูปนาคปรก พระอาทิ พุทธเจ้าอยู่กลาง พระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวรอยู่ข้างขวา นางปัญญาปารมีตาอยู่ข้างซ้าย ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ

4. ยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์

พระพุทธรูปในยุคนี้นับถือสืบทอดมาเป็นศาสนาประจำชาติไทยจนถึงปัจจุบันนี้ แบ่งออกเป็น 4 สมัย ได้แก่

1) สมัยสุโขทัย

พุทธศักราช 1800 อาณาจักรพุกามและกัมพูชาเสื่อมอำนาจลงและเป็นเวลาเดียวกันที่คนไทยตั้งตัวเป็นอิสระทางหัวเมืองทางเหนือคืออาณาจักรสุโขทัย ขณะนั้นตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าปراجรมพาหุมหาราชแห่งลังกา พระองค์ทรงให้การสนับสนุนบำรุงพระพุทธรูปเป็นองค์ดี ทำพระพุทธรูปมีความเจริญรุ่งเรือง พระสงฆ์จากประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยได้เดินทางไปศึกษาธรรมวินัยที่ประเทศลังกาแล้วนำมาเป็นแบบอย่าง นอกจากนี้เมื่อคณะสงฆ์ที่ไปจากประเทศไทยจะกลับได้นิมนต์พระสงฆ์จากลังกามาด้วย โดยมาตั้งสำนักและเผยแผ่พระพุทธรูปเป็นแห่งแรกที่เมืองนครศรีธรรมราช (พระมหาประภาสปริชาโน, 2553 : 68)

ต่อมาถึงพุทธศักราช 1830 พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชไปเผยแผ่พระพุทธรูป

ยังกรุงสุโขทัย มีการอัญเชิญพระพุทธรูปซึ่งสร้างในลังกาขึ้นมาจากเมืองนครศรีธรรมราชมาประดิษฐาน ณ เมืองสุโขทัย ศิลปแบบลังกาจึงเข้ามาแทนศิลปแบบมหายาน เช่น เจดีย์พระมหาธาตุ นครศรีธรรมราชซึ่งแต่เดิมเป็นแบบมหายานแปลงรูปมาเป็นสถาปัตยกรรมแบบลังกา เป็นต้น

พุทธศักราช 1897 พระเจ้าลิไทซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ 4 แห่งราชวงศ์สุโขทัยทรงอาราธนาพระสังฆราชจากลังกามายังกรุงสุโขทัย ต่อมาพระองค์ได้เสด็จออกผนวชเป็นการชั่วคราว ณ วัดอรุณฯ และได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเตภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วงขึ้นมาเพื่อใช้เป็นหนังสือสอนศีลธรรมแก่ประชาชนด้วยพระองค์เอง

สำหรับสมัยล้านนาไทย ซึ่งตรงกับสมัยสุโขทัย เจ้าเมืองหลายพระองค์ได้ทรงให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธรูปเป็นองค์ดี มีการสร้างศิลปวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปมากมาย เช่น พระเจ้าเม็งราย ได้ทรงสร้างวัดเชียงมั่น พระเจ้ากือนาทรงสร้างพระธาตุเจดีย์ที่วัดบุพผารามหรือวัดสวนดอก และพระธาตุดอยสุเทพ ต่อมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกนได้มีการพบพระแก้วมรกตในสุญญานี้ใหญ่เก่าแก่องค์หนึ่งที่ถูกฟ้าผ่าและได้รับความเสียหาย

ต่อมาถึงสมัยของพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์พระองค์นี้ทรงมีราชศรัทธาในพระพุทธรูปเป็นองค์แรงกล้า ทรงส่งพระสงฆ์ไปศึกษาพระพุทธรูปที่ประเทศลังกา เมื่อพระสงฆ์เหล่านี้เดินทางกลับจากลังกาได้นำต้นพระศรีมหาโพธิ์มาด้วย ในรัชสมัยของพระองค์ ทรงโปรดให้มีการทำสังคายนาขึ้น ณ วัดโพธาราม หรือ วัดเจ็ดยอด การทำสังคายนาครั้งนี้เป็นการทำสังคายนาครั้งแรกในประเทศไทย และนับเป็นครั้งที่ 8 ต่อจากลังกา ในช่วงเวลานี้เป็นระยะรุ่งเรืองแห่งวรรณคดีทางพระพุทธรูปของล้านนาไทย เนื่องจากมีพระสงฆ์หลายรูปที่เป็นนักปราชญ์แต่งคัมภีร์

ทางพระพุทธรูปเป็นภาษาบาลีหลายประการ เช่น พระสิริมังคลาจารย์แต่ง มังคลัตถปิณีไวสสันตติปิณี จักกาวาทปิณี สังขยาปถสกุฎิกา พระญาณกิตติแต่งโยชนาวินัย โยชนาภิธรรม เป็นต้น พระรัตนปัญญาแต่งวชิรสารตถสังคหะ และชินกาลมาลีปกรณ์ พระโพธิ์รังษีแต่งจามเทวีวงศ์ พระนนทาทจารย์แต่งสารตถสังคหะ พระสุวรรณรังษีแต่งปฐมสมโพธิสังเขป นอกจากนี้แล้วปัญญาสาตกก็สันนิษฐานว่าแต่งในยุคนี้นั้นเช่นกัน

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยสุโขทัย ราว พ.ศ. 1800
ที่มา <http://www.boonlucksa.com>

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยสุโขทัย
ที่มา <http://www.nkr.mcu.ac.th>

ภาพที่ 5 พระพุทธสิหิงค์ วัดโคกขาม เมืองสมุทรสาคร
ที่มา https://www.google.com/search?rlz=1C1RLNS_thTH756TH756&tbn=isch&sa=1&ei=gxDXISLBIzNvgS22JzoAQ&q

2) สมัยอยุธยา

การนับถือพระพุทธศาสนาในยุคนี้เน้นในด้านการทำบุญกุศล บำรุงพระสงฆ์ สร้างวัด ปูชนียวัตถุและปูชนียสถาน การบำเพ็ญเพียรทางจิตมุ่งเน้นเพื่อให้เกิดความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ มีความเชื่อเรื่องเวทย์มนตร์คาถาอาคมและไสยศาสตร์เข้ามาปะปนอยู่มาก พระมหากษัตริย์ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี พระมหากษัตริย์บางพระองค์มีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าเสด็จออกผนวชเป็นการชั่วคราว ส่วนประชาชนที่มีฐานะร่ำรวยนิยมสร้างวัดไว้ประจำตระกูล มีวรรณกรรมหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในยุคนี้

3) สมัยกรุงธนบุรี

พุทธศักราช 2301 สมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จขึ้นครองราชย์ ณ กรุงธนบุรี ทรงอาราธนาพระภิกษุผู้รู้ธรรม มีศีลาจารวัตรจากเมืองต่างๆ เข้ามา ทรงแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ ช่วยรับภาระบำรุงพระพุทธศาสนา ต่อมาปีพุทธศักราช 2322 ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากเมืองเวียงจันทน์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกจากหัวเมืองต่างๆ มาเลือกคัดเป็นฉบับหลวง แต่ยังไม่ทันที่งานจะสำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน

ในรัชสมัยของพระองค์แม้จะมีระยะเวลาเพียงสั้นๆ แต่พระองค์ทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนาและ การบำเพ็ญกรรมฐานมาก

4) สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พุทธศิลป์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะยึดแบบศิลปกรรมเช่นเดียวกับสมัยอยุธยาเป็นหลัก จะให้ความสำคัญกับอุโบสถเป็นอันดับแรก วิหารเป็นอันดับที่สอง และพระสถูปหรือเจดีย์เป็นอันดับที่สาม สำหรับพระสถูปหรือเจดีย์จะแตกต่างจากสมัยอยุธยาคือมีการก่อสร้างที่ประยุกต์และเพิ่มเติมรายละเอียดความวิจิตรพิสดารมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามที่มีรูปทรงแบบลังกา แต่จะเพิ่มการตกแต่งที่องค์ระฆัง ส่วนเจดีย์จะมีการสร้างโดยเพิ่มย่อมุมมากขึ้นเป็นย่อไม้สิบหก และย่อไม้ยี่สิบจำนวนบัวกลุ่มที่ปลียอดก็เพิ่มมากขึ้น

ในระยะเริ่มแรกของการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งใหม่นั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดให้มีการสถาปนาและบูรณะวัดอารามต่างๆ ที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรมขึ้นมาใหม่ ในด้านประติมากรรมไม่มีการสร้างสรรค์สิ่งใดมากนัก เนื่องจากทรงเห็นว่ภัยขาดความพร้อมในด้านต่างๆ วัดตามหัวเมืองต่างๆ ที่เป็นโบราณสถาน หรือมีโบราณวัตถุที่มีความเก่าแก่ล้ำค่าขาดการดูแลรักษา ถูกทอดทิ้งให้ได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติและผู้ร้ายใจเหี้ยม จึงมีพระบรมราชโองการให้อัญเชิญพระพุทธรูปตามหัวเมืองต่างๆ มาไว้ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีจำนวนถึง 1,284 องค์ ประกอบด้วยยุคต่างๆ เช่นยุคเชียงแสน ยุคสุโขทัย ยุคอุทอง และยุคกรุงศรีอยุธยา โดยนำมาจากเมืองศรีสัชนาลัย สุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร ลพบุรีและอยุธยา พระพุทธรูปบางองค์ชำรุดเสียหาย ทรงโปรดให้ช่างซ่อมแซมให้มีสภาพดีดังเก่าแล้วโปรดให้นำไปประดิษฐานตามวัดต่างๆ

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ยังมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างจักรพรรดิราชจำนวน 2 องค์ หล่อด้วยสำริด เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติหรือปางทรงมานท้าวชมพูนพพานสำหรับพระปฐมมาประธานที่สร้างด้วยปูนปั้นในสมัยนี้ได้แก่ พระประธานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ (วัดสลัก) ซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงปฏิสังขรณ์ จัดเป็นพระพุทธรูปองค์แรกของกรุงรัตนโกสินทร์ (สวณ รอดบุญ, 2526 : 114)

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ พระองค์ทรงมีพระอัจฉริยภาพหลายด้าน ทั้งด้านกวีและด้านศิลปะ มีผลงานมากมายที่เหลือปรากฏอยู่ในเวลานี้ ทรงปั้นหุ่นพระพักตร์พระปฐมมาประธานในพระอุโบสถวัดอรุณราชวรารามและวัดราชสิทธิาราม

ต่อมาถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก เนื่องจากบ้านเมืองมีความสงบสุข ไม่มีภัยจากสงครามจากต่างประเทศ นอกจากนี้ ยังมีการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศทำให้ได้รับอารยธรรมทางด้านการก่อสร้างเพิ่มเติมจากต่างชาติ พุทธศิลป์ต่างๆ ในพระพุทธศาสนาจึงมีรูปแบบหลากหลายเพิ่มขึ้นในยุคนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ศาสนวัตถุที่สร้างโดยเฉพาะเจดีย์ ยังนิยมทำตามแบบอยุธยาตอนปลายพระปรางค์และเจดีย์ยังคงสร้างแบบย่อมุมเป็นพื้น จนกระทั่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีความนิยมการสร้างเจดีย์ทรงกลม ซึ่งเป็นเห็นแบบอย่างมาจากทางหัวเมืองฝ่ายเหนือเจดีย์ ลักษณะนี้ได้เป็นแบบอย่างของการสร้างในเวลาต่อมาด้วย

ในช่วงระหว่างรัชกาลที่ 4 และ 5 นี้ ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ ทั้งยุโรปและอเมริกา การสร้างพระพุทธรูปในสมัยนี้จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับมนุษย์ทั่วไปเช่น ปั้นจิ๋วเป็นรีว บนพระเศียรไม่มีต่อมพระเมาลี พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยนี้ เช่น พระสัมพุทธพรรณีและพระนรินทราย เป็นต้น ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงรัชกาลปัจจุบัน ปฏิมากรรมการสร้างพระพุทธรูปจึงเน้นเหมือนคนจริงมากขึ้น (พระมหาวชิราวุธ เลี้ยวแสง, 2544 : 142)

การสร้างพุทธเจดีย์ได้เริ่มหายไปพร้อมกับ การสร้างวัดในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า วัดต่างๆ ที่สร้างขึ้นแต่รัชกาลก่อนๆ มีจำนวนมาก จนยากแก่การดูแลรักษาโดยทั่วถึง จึงไม่โปรดให้สร้างเพิ่มเติมขึ้นอีก และประเพณีการสร้างวัดประจำรัชกาลก็ได้เลิกล้มไปในรัชกาลนี้ด้วยเช่นกัน

ปัจจุบันนี้คติในการสร้างสถูปเจดีย์เพื่อเป็นประธานหลักของวัดได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งแม้ว่าจะยังคงมีการสร้างอยู่บ้างแต่ก็ได้ถูกลดทอนที่และความสำคัญลง โดยที่โบสถ์ได้เข้ามามีบทบาทในฐานะที่เป็นตัวแทนของวัดเพิ่มมากขึ้น สถูปเจดีย์ส่วนใหญ่ที่สร้างมักอยู่ในรูปของเจดีย์

รายประดับตามศาสนสถาน รวมทั้งเป็นที่ใช้สำหรับบรรจุอัฐิของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั่วไปเช่นเดียวกับคติในการสร้างสถูปเจดีย์อันมีมาแต่ก่อนพุทธกาลนั่นเอง

สำหรับการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทยในปัจจุบันไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความพอใจหรือตามคติความเชื่อและโอกาสต่างๆ ของผู้สร้าง โดยเริ่มจากความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่าพุทธานุสติ และปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ จากนั้นจึงพัฒนาความเชื่อซึ่งเป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมได้แก่ สถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรศิลป์ต่างๆ ที่แฝงไว้ด้วยคติธรรม และปริศนาธรรมมากมายให้คนคิดค้นและศึกษาตีความ

บทสรุป

จากการศึกษาทำให้ทราบว่า การสร้างพระพุทธรูปนั้นเกิดจากความเคารพความศรัทธาเลื่อมใส อันเป็นมูลเหตุให้เกิดความรักและความผูกพันต่อพระพุทธเจ้า พุทธศิลป์ที่ปรากฏในประเทศไทยนั้น มีทั้งที่เป็นสถาปัตยกรรม

ประติมากรรม และจิตรกรรม พุทธศิลป์เหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เกิดจากจินตนาการของนายช่างแต่ละยุคสมัยที่พยายามสร้างพุทธศิลป์อันเป็นสัญลักษณ์แทนพระบรมศาสดาให้ปรากฏเป็นรูปธรรม จากช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจึงทำให้เห็นความหลากหลายของพระพุทธรูปทั้งรูปลักษณ์ อัตลักษณ์ คุณค่า ความงาม และความศรัทธาความโดดเด่นของพุทธศิลป์ในแต่ละแบบที่เกิดขึ้นในระยะเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน พุทธศิลป์แบบที่โดดเด่นที่สุดในประเทศไทย เช่น พุทธศิลป์แบบหริภุญไชย ถูกผนวกรวมในพุทธศิลป์แบบทวารวดี พุทธศิลป์แบบเชียงแสน-ล้านนา อาจจะผนวกรวมไว้กับ ศิลปะแบบสุโขทัย ส่วนพุทธศิลป์แบบสุพรรณภูมิและอโยธยา หรืออุทธรณ์อาจจะนำมารวมไว้กับศิลปะแบบอยุธยา แต่อย่างไรก็ตาม พุทธศิลป์ในประเทศไทยก็ยังถือว่าเป็นพุทธศิลป์ที่ตรงตามยุคสมัยควรค่าแก่การเทิดทูนบูชาและรักษาไว้ให้เป็นศาสนวัตถุอันเป็นสื่อที่จะชักนำพุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงพุทธธรรมและจะนำไปสู่การปฏิบัติตามรอยธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2533). **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- น. ณ ปากน้ำ. (2529). **ความเป็นมาของสถูปเจดีย์ในสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์ พลชัย.
- _____. (2543). **ปิกนกะศิลปะไทยในสายตา น. ณ ปากน้ำ : พระพุทธรูป**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ปรีชา ช่างขวัญเย็น. (2552, มกราคม-มิถุนายน). พระพุทธศาสนากับศิลปะในสังคมไทยในปัจจุบัน. **วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ**. 10(2): 28.
- พระธรรมปิฎก. (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2540). **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระมหาประภาส ปรีชาโน. (2553). **มองพุทธให้เข้าใจใน 5 นาที**. กรุงเทพฯ: ธิงค์ บียอนด์.
- พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง. (2544). “พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สงวน รอดบุญ. (2526). **พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. (2510). **พระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จำลองศิลป์.
- Christmas Humphreys. (1951). **Buddhism**. Australia : Great Britain.